

Ecclesia et Violentia. Violence against the Church and Violence within the Church in the Middle Ages, red. Radosław Kotecki, Jacek Maciejewski, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2014, s. 360.

W ostatnich latach możemy obserwować coraz większe zainteresowanie badaczy przeszłości kwestiami, które najwygodniej określić można jako „sprawy bliżej człowieka”. Czasy minione bada się nie tylko pod kątem uwarunkowań polityczno-gospodarczych, lecz coraz częściej analizowane są kwestie związane z występowaniem różnorodnych ludzkich zachowań i emocji na przestrzeni dziejów. Używane w takich badaniach metody wciąż rozwijają się i zmieniają; warsztat historyka ewoluuje i wzbogacany jest o zdobycze innych dyscyplin naukowych, takich jak np. psychologia, antropologia czy socjologia, co z kolei prowokuje do stawiania nowych pytań badawczych.

W powyższym kontekście niezwykle interesująco jawi się zbiór dziewiętnastu tekstów, wydany pod redakcją Radosława Koteckiego i Jacka Maciejewskiego. Książka stanowi swego rodzaju podsumowanie pierwszej części interdyscyplinarnego projektu „Ecclesia et Violentia”, realizowanego pod kierunkiem redaktorów zbioru i dotyczącego szeroko rozumianego stosunku średniowiecznego Kościoła do zjawiska przemocy. Warto wspomnieć, że omawiany zbiór artykułów nawiązuje tematycznie do wydanej w 2011 r., pod redakcją tychże historyków we współpracy z Aleksandrem Gotowiczem, publikacji „Profanum versus sacrum. Przejawy postaw antykościelnych w Polsce na przestrzeni dziejów”¹.

W omawianej książce zebrane zostały teksty autorstwa badaczy z różnych części świata, których łączy wspólna tematyka badań, dotyczących różnorodnych aspektów szeroko pojętych relacji zjawiska przemocy i Kościoła w wiekach średnich. Studia umieszczone zostały w czterech działach tematycznych dotyczących: funkcjonowania średniowiecznego Kościoła jako uciekającego się do stosowania przemocy; przemocy wewnątrz struktur kościelnych; funkcjonowania Kościoła w świecie przemocy, a także ogólnej percepcji kulturowej zjawiska. Pojęciem, które łączy wszystkie opublikowane artykuły, jest „przemoc”, jednak każdy z nich przynosi inne interesujące treści poboczne. Jednym z takich tematów jest strach (rozumiany w najprostszym, instynktownym znaczeniu słowa), który przemocy towarzyszy. Podobnie jak przemoc, która może objawiać się na wiele różnych sposobów, tak towarzyszący jej strach (czy lęk) mogą występować w różnych korelacjach. Przyglądając się wynikom badań prowadzonych przez autorów tekstów zawartych w zbiorze, możemy się przekonać, że przemoc i strach w średniowieczu mogły istnieć nie tylko w tej najbardziej tradycyjnej, baśniowej prawie relacji: strach (lęk) niewinnych przed przemocą złych–silniejszych, lecz także w zupełnie innych, bardziej

¹ *Profanum versus sacrum. Przejawy postaw antykościelnych w Polsce na przestrzeni dziejów*, red. R. Kotecki, J. Maciejewski, A. Gotowicz, Bydgoszcz 2011. Omówienie stanu badań nad przemocą wobec Kościoła średniowiecznego vide np. M. Soria Audebert, *La crosse brisée. Des évêques agressés dans une Église en conflits (royaume de France, fin X^e — début XIIIe siècle)*, Turnhout 2005.

skomplikowanych zestawieniach, np.: strach (lęk) powodujący przemoc; strach (lęk) winnych przed zemstą (przemocą) ofiar, wobec których przemoc użyto — owe ofiary mogłyby stać się oprawcami; przemoc psychiczna wywołująca strach *etc.* W moim przekonaniu każdy z artykułów w zbiorze jest niezwykle interesujący i prowokuje do dalszej dyskusji i aktywności badawczej. Poniżej pokrótce zostały omówione niektóre z tekstów, ukazujące różne oblicza przemocy, w różnych miejscach i czasie, w odniesieniu do współwystępującego strachu.

Walker Reid C o s g r o v e analizuje zjawisko antyklerykalizmu i stosowanie aktów przemocy wobec przedstawicieli kleru na południu Francji w XIII w. („Pierre’s Crossing: Violence and Assassination in the South of France at the Turn of the 13th Century”, s. 26–40). Przy tej okazji poruszony został problem strachu i jego konsekwencji (biskup obawiający się ataków podróżuje w towarzystwie zbrojnej eskorty, inny z kolei, silniejszy, trwa przez trzy lata w konflikcie zbrojnym z jednym ze swoich wasali). W kolejnym tekście Sylwija P i s k zajęła się aktami przemocy wymierzonymi w zgromadzenie paulinów przez członków możnych rodów w późnośredniowiecznej Słowenii („Violence against the Paulines in Late Medieval Slavonia”, s. 41–53). Spotykamy się tu z jeszcze innym rodzajem współwystępowania omawianych zjawisk. Wskazane zostało na przykład, że jedna z członkiń znaczącego rodu posługiwała się przemocą, by zastraszyć chłopów i w ten sposób nie dopuścić do ich przenoszenia się na ziemie należące do klasztoru. Kolejna rozprawa, która rozpoczyna część tomu poświęconą przemoccy wewnątrz Kościoła, dotyczy niezwykle interesującej kwestii rewolt zakonnic w Poitiers i Tours. Widoczne jest tu zjawisko przemocy powodującej strach i strachu rodzącego przemoc (Natalia B i k e e v a, „Serente diabulo: The Revolts of the Nuns at Poitiers and Tours in the Late 6th Century”, s. 72–90).

Jeszcze inne postawy zostały przedstawione przez Aleksandrę F i l i p e k, której artykuł zamyka część poświęconą funkcjonowaniu Kościoła w świecie przemocy („Vis et metus, or How the Monastic Chronicler Ludolf of Sagan Presented the Relationships of Canons Regular with Local Dukes, 14th Century”, s. 236–251). Autorka zajęła się przekazanym przez Ludolfa z Żagania obrazem stosunków kanoników regularnych z książętami żagańskimi. Jedną z podniesionych w tym kontekście kwestii jest rola cnoty posłuszeństwa. Wykazując się nią, bracia zakonni nie okazują lęku przed grożącą im przemocą. Ostatnia część zbioru została poświęcona percepcji kulturowej zjawiska. Szymon W i e c z o r e k omówił na przykład wizje świętych osobiście wymierzających kary cielesne grzesznikom, przedstawione w dziesiąto–jedenastowiecznej hagiograficznej literaturze francuskiej („A beato Maximino se letaliter ictum eiulando indicavit: Visions of Saints Personally Executing Physical Punishments in 10th– and 11th–century French Hagiography”, s. 254–279). Strach przed przemocą fizyczną jest tutaj jednocześnie utożsamiany ze strachem przed duchową karą za grzechy. Radosław Kotecki z kolei omówił fenomen kierowania przez przedstawicieli duchowieństwa skarg i próśb o ochronę do władców Francji i cesarzy w obfitującym w zmiany i zwroty ideowe okresie X–XII w. („The Clergy’s Complaints and Pleas to Rulers for Protection from Violence in France and the Empire, 10th–12th Centuries”, s. 280–312).

Krótkie informacje na temat działalności naukowej każdego z autorów publikowanych artykułów, zamieszczone w końcowej części książki, pozwalają zorientować się,

jak różnorodne środowiska naukowe reprezentują badacze i dają wyobrażenie o odmienności zastosowanych przez nich metod poznawczych. Podjęta problematyka analizowana jest zatem pod różnymi kątami, dzięki czemu otrzymujemy jej wielowymiarowy obraz. Jednocześnie jednak z powodu różnorodności metod badawczych i obiektów badań (pod względem czasu i miejsca powstania źródeł oraz występowania zjawiska), należy zachować niezwykłą ostrożność w formułowaniu ogólnych wniosków dotyczących zagadnienia przemocy wobec Kościoła w średniowieczu. Jednakże w żaden sposób nie umniejsza to ogólnej wartości zbioru. Kolejne fazy projektu „Ecclesia et Violentia” ukażą z pewnością jeszcze inne ciekawe wymiary problemu.

Beata Jabłonowska
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny

Darius Staliūnas, *Enemies for a Day. Antisemitism and Anti-Jewish Violence in Lithuania under the Tsars*, Historical Studies in Eastern Europe and Eurasia, Central European University Press, Vilnius 2015, s. 296.

Badacze zajmujący się przemocą antyżydowską w XIX i XX w. nadal stawiają sobie wiele pytań, m.in. o jej przyczyny, przebieg, wzajemne relacje grup w niej uczestniczących — sprawców, ofiar oraz świadków. Próbą zmierzenia się z licznymi postulatami badawczymi była Międzynarodowa Konferencja „Pogromy Żydów na ziemiach polskich w XIX i XX wieku”, zorganizowana przez zespół projektu „Pogromy. Przemoc kolektywna wobec Żydów na ziemiach polskich w XIX–XX wieku i jej wpływ na relacje polsko-żydowskie. Historia, pamięć, tożsamość (2013–2015)”, która odbyła się w Warszawie w dniach 10–12 czerwca 2015¹. Mnogość referatów, zaangażowanie licznych badaczy z różnych dziedzin, żywe dyskusje i stawianie w jej trakcie coraz to nowych pytań uświadamiają, jak wiele jest jeszcze pracy do wykonania.

W nurt badań nad przemocą wpisuje się prezentowana książka Dariusza Staliūnasa. Autor jest zastępcą dyrektora w Litewskim Instytucie Historii w Wilnie, zajmuje się m.in. badaniem historii Żydów litewskich, nacjonalizmem, a także pamięcią historyczną². Omawiana publikacja miała na celu zbadanie przemocy skierowanej przeciwko Żydom na ziemiach litewskich pod panowaniem carów. Na książkę składa się sześć roz-

¹ Komitet organizacyjny konferencji tworzyli: prof. dr hab. S. Buryła z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, dr A. Grabski z Żydowskiego Instytutu Historycznego, dr A. Markowski z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, dr M. Pakier z Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN oraz mgr M. Szugiero z Instytutu Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego.

² Jego inna znana praca to *A Pragmatic Alliance. Jewish-Lithuanian political cooperation at the beginning of the 20th century*, wydana wspólnie z V. Sirutavičiusem w 2011 r., również przez Central European University Press.